

“İQTİSADI İSLAHATLAR” elmi-analitik jurnal

AZƏRBAYCANDA BÜDCƏ XƏRCLƏRİNİN EMAL SEKTORUNUN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

№ 1(6)-2023, səh. 55-69

Rüxsarə SEYFULLALI,
Azərbaycan Texniki
Universitetinin dissertantı

rukhsara.seyfullali@aztu.edu.az

Azərbaycanda büdcə xərclərinin emal sektorunun inkişafına təsiri

Rüxsarə SEYFULLALI,
Azərbaycan Texniki Universitetinin dissertantı

XÜLASƏ

İqtisadi ədəbiyyatda dövlətin iqtisadi inkişaf üçün "böyük təkan"ı yaratmaq imkanlarına dair müxtəlif mülahizələr mövcuddur. Bu məsələ iqtisadi institutları formalaşma mərhələsində olan və təbii resurslarla zəngin olan Azərbaycan üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqatın məqsədi dövlətin büdcə xərcləri və emal sektorunun inkişafı arasında əlaqələri tədqiq etməkdir. 2005-2021-ci illəri əhatə edən tədqiqatda dövlətin investisiya və təhsil xərcləri, emal və digər sektorlarda real ÜDM üzrə dinamikanın müqayisəsi aparılmış, ən kiçik kvadratlar metodu ilə reqressiya tənliyi qurulmuşdur. Əldə edilən nəticələr dövlət xərclərinin emal sektoruna təsirinin arzu edilən səviyyədə olmadığını təsdiqləmişdir. Azərbaycanda dövlətin investisiya, təhsil və digər xərclərinin sürətlə artması fonunda ölkənin ixrac potensialına birbaşa təsir göstərməyən ticarət, təmir, tikinti, nəqliyyat, rabitə və digər sektorların (ixracı və idxalı fiziki baxımdan mümkün olmayan əmtəə və xidmətlərin istehsalçıları) emal sektoruna nisbətən daha yaxşı inkişaf etməsi faktı da dövlət xərclərinin emal sektorunun dəstəklənməsində o qədər də təsirli rol oynamadığını göstərir. Belə vəziyyətin yaranma səbəblərini müəyyən etmək üçün dövlət tənzimlənməsinin keyfiyyəti, dövlət və sahibkarlar arasında informasiya asimmetriyasının səviyyəsi, Azərbaycanın emal sektorunda sahibkarlıq motivasiyası, resurs əlçatanlığı, xarici rəqabət və digər amillərin tədqiqinə ehtiyac vardır.

Açar sözlər: *dövlətin investisiya və təhsil xərcləri, emal sektoru, iqtisadi artım.*

JEL kodu: *G30; H60; H72; L50; L60*

GİRİŞ

Müəyyən bir cismin sükunət halından çıxarılması və hərəkətə gətirilməsi üçün müəyyən miqdarda qüvvənin lazımi istiqamətdə tətbiqi tələb olunur. Bu qüvvənin miqdarı cismin kütləsi, toxunma səthinin sahəsi, ölçüləri, konfigurasiyası və digər fiziki göstəriciləri əsasında müəyyən edilir. Qüvvənin miqdarına hərəkət istiqamətində mövcud olan maneələr də təsir göstərir. Əgər cismin hərəkət istiqaməti bizə bəllidirsə və tətbiq edə biləcəyimiz qüvvə cismi hərəkətə gətirmək üçün kafi deyilsə, onda bu qüvvənin tətbiqi üçün sərf olunan enerjinin nəticəyə görə faydalılığı sıfıra bərabər olacaq.

İqtisadi sistemdə də belə qanunauyğunluq müşahidə olunur. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi tənzimləmə obyektinin (sahənin, iqtisadi fəaliyyət növünün) seçilməsi (iqtisadi sistem üçün prioritetlik), obyektin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və bu əsasda ona təsir alətlərinin seçilməsi, seçilmiş tənzimləmə aləti üçün zəruri miqdarda resursların təmin edilməsi, təsirin həyata keçirilməsi və nəticələrin ölçülməsi kimi prosesləri özündə ehtiva etməlidir.

İqtisadi ədəbiyyatda dövlətin iqtisadi proseslərə müdaxiləsinin müsbət və mənfi cəhətləri, eləcə də bu müdaxilənin sərhədləri və istiqamətləri barədə kifayət qədər elmi araşdırmalar aparılmışdır (Hayek, 1945; Reagan, 1987; Shapiro and Willig, 1990; Levy and Spiller, 1994; Laffont and Tirole, 1993, 2000; Stiglitz, 1998; Newbery, 1999; North, 1990; Rodrik et al, 2004; Grossman and Hart, 1986; Yarow, 1999; Barro, 1997; Hall and Jones, 1999; Kauffman and Kraay, 2002; Sachs və Warner, 1995; Acemoğlu et al, 2000; Olson et al, 1998; D.Acemoğlu, 2019; D.Rodrik, 2004; K.Polani, 2002; M.Todaro and S.Smith, 2020; Laffont, 2005; Montmartin and Herrera, 2015).

Lakin iqtisadi tənzimləmə alətlərinin səmərəliliyi, bu səmərəliliyə təsir göstərən zəruri və kafi şərtlər barədə müzakirələr bu gün də davam edir. Bu məsələ iqtisadi institutları formalaşmaqda olan və təbii resurslarla zəngin olan ölkələrdə xüsusi aktualığı ilə seçilir.

Dövlət xərcləri inkişaf etməkdə olan ölkələrdə "böyük təkan" üçün kifayət qədər cəlbedici tənzimləmə aləti hesab olunur. Xərclərin effektivliyi onların fiziki məhsuldarlığı ilə yanaşı, ilkin məbləğinin miqdarından da asılıdır. Müəyyən iqtisadi nəticəni almaq üçün sərf edilən məbləğin hədləri ola bilər. Bu hədlər emal müəssisəsinin yaranması və inkişafı üçün minimal bazar tutumu, bazarın cəlbediciliyi, xərclərin səviyyəsi, tələb olunan ilkin investisiya, resursların əlçatanlığı, sahibkarlıq qabiliyyəti, işgüzarlıq mədəniyyəti, institutlar və digər sosial-iqtisadi amillərin təsiri ilə müəyyən edilə bilər.

Keyns təlimindən məlumdur ki, dövlət xərcləri daxili tələbatı stimullaşdırmaqla iqtisadi artımı dəstəkləyə bilər. Eyni zamanda ölkənin xərc üsulu ilə müəyyən edilən ümumi daxili məhsulun əsas toplananlarından (dövlət xərcləri, əhalinin xərcləri, investisiyalar və xalis ixrac) biri məhz dövlət xərcləridir. İqtisadi ədəbiyyatda dövlət xərcləri multiplikatoru anlayışından da geniş istifadə edilir. Amma dövlət xərclərinin iqtisadi artıma təsiri birmənalı xarakter daşmır. Doqquz postsovet ölkəsinin təmsalında aparılmış tədqiqat göstərmişdir ki, Latviya, Litva, Özbəkistan, Gürcüstan və Ukraynada Vagner qanunu, Estoniya, Azərbaycan, Qırğızıstan və Moldaviyada isə Keyns hipotezi özünü daha çox doğruldur (Abbasov and Aliyev, 2018).

Dövlət xərclərinin gəlirlə təmin edilməyən artımı büdcə kəsirinin artımına və ya borcların yüksəlməsinə gətirməklə makroiqtisadi sabitliyin pozulmasına rəvac verə bilər. Digər tərəfdən, dövlət tənzimləməsinin səmərəliliyi, korrupsiya imkanlarının mövcudluğu, tənzimləmənin ələ keçirilməsi, əməli qiymətlərinin təhrifi və dövlətin digər təsirləri dövlət xərclərinin daxili istehsalın artımında müsbət rolunu əhəmiyyətli dərəcədə azalda, hətta daxili istehsalə zərər vura bilər (dövlət xərclərinin artımı üçün vergi və rüsumların artırılması və digər hallarda).

İqtisadi artımın "böyük təkan" yavaşmasının ardıcılıqları da ölkədə resurs bolluğu ilə iqtisadi artım arasında əlaqələrin təbiətinin birmənalı olmadığını bildirirlər (Krugman və b). Bu yavaşmaya görə, təbii resurs bumu kəsib ölkələrdə inkişafın katalizatoru ola bilər. Lakin, iqtisad elmində "təbii resurs bumu inkişafı sürətləndirir, yoxsa ləngidir?" sualına birmənalı cavab hələ də yoxdur. Apardığımız tədqiqatda əsas məqsəd resurs bumunu yaşayan Azərbaycanda büdcə xərcləri ilə ölkənin daha dayanıqlı inkişafını təmin edə bilən emal sektorunun inkişafı arasında əlaqələri tədqiq etməkdir.

Tədqiqatda dövlət xərcləri vasitəsilə tənzimləmənin nəzəri əsasları bazar institutları formalaşma mərhələsində olan və təbii resurslarla zəngin olan ölkə təmsalında sınaqdan keçirilir, dövlət xərcləri ilə tənzimləmə qərarlarının qəbulu prosesi üçün əsaslandırılmış arqumentlər təqdim edilir.

ƏDƏBİYYAT İCMALI

Vagner qanununa görə, iqtisadi artım dövlətin vergi və digər gəlirlərinin artımına, bu da dövlətə əhalinin ictimai mallara tələbatının daha yaxşı ödəməsi üçün xərcləri artırmağa imkan verir - yəni iqtisadi artım dövlət xərclərinin artımına səbəb olur. Bu qanunda dövlət xərclərinin iqtisadi artıma səbəb olması barədə mülahizə yoxdur (Henrekson, 1993).

Bəzi tədqiqatlarda isə ölkənin iqtisadi artımı ilə büdcə xərcləri arasında əlaqələrin olmadığı iddia edilir. Çin və Tayvanda 1979-2002-ci illərdə iqtisadi artımla büdcə xərcləri arasında əlaqələrin tədqiqi uzun müddətli dövrdə bu iki göstərici arasında əlaqənin olmadığını, eləcə də Vagner qanununun həmin dövrdə Çin və Tayvan üçün özünü doğrultmadığını göstərmişdir (Chiung-Ju Huang, 2006).

İƏİT və Avropa İttifaqı ölkələrində dövlət gəlirləri və xərcləri ilə iqtisadi artım arasında əlaqələrin tədqiqi göstərmişdir ki, dövlətin həm gəlirləri, həm də xərcləri iqtisadi artıma mənfi təsir göstərir. Bu ölkələrdə dolay vergilər, sosial ayırmalar, dövlət istehlakı, subsidiyalar və dövlət investisiyaları kimi göstəricilərin həm həcmi, həm də dəyişkənliyi iqtisadi artıma statistik baxımdan əhəmiyyətli və güclü mənfi təsir göstərir (Afonso and Furceri, 2010).

Bəzi tədqiqatlarda dövlət xərcləri ilə iqtisadi artım arasında mənfi əlaqələrin mövcudluğu

barədə fikirlərin o qədər də etibarlı olmadığı, əksinə, dövlət xərcləri ilə artım arasında müsbət əlaqələrin daha inandırıcı olduğu sübut edilir (Folster and Henrekson, 2001). Müasir iqtisad elmində belə rəy də mövcuddur ki, inkişaf etmiş zəngin ölkələrdə artımı dəstəkləyən dayanıqlı institutlar artıq formalaşmış və artımın dəstəklənməsi üçün dövlətin müdaxiləsinə daha ehtiyac qalmır. Məhz belə ölkələrdə dövlət xərclərinin artımı iqtisadi artıma mənfi təsir göstərir.

Sachs və Varner Latın Amerikasının yeddi ölkəsinin təmsalında təbii resurs bəzən adambaşına ÜDM-in azalmasına gətirdiyini, ölkələrin xarici ticarətdə hansı mallar üzrə ixtisaslaşmasının bu məsələdə mühüm rol oynadığını göstərmişlər. Belə ki, onların tədqiqatında təbii resursların və həmin resurslardan hazırlanan malların ixracında ixtisaslaşan Latın Amerikasının ölkələrinin əvvəlcə əmək tutumlu, sonra isə kapital və elm tutumlu məhsullarda (emal sektorunun müxtəlif sahələrində) ixtisaslaşan Şərqi Asiya ölkələrindən xeyli geridə qaldığı aşkar edilmişdir. Onların fikrincə, təbii resurs bəzən uzunmüddətli iqtisadi inkişafa səbəb olması ölkədə miqyasda artan faydalılığın hansı sektora aid olması ilə bağlıdır. Əgər artan faydalılıq ticarət olunmayan (ixracı fiziki baxımdan mümkün olmayan) məhsullar üzrə ixtisaslaşan xidmət, topdan və pərakəndə ticarət, daxili turizm, daxili nəqliyyat, tikinti və digər sektorlara aiddirsə, onda bum bu sektorlar üçün daha çox tələbat yaradacaq və həmin sektorlar hesabına iqtisadi artım yüksələcək. Artan faydalılıq ticarət olunan mallar (ixracı fiziki baxımdan mümkün olan məhsullar – xammal, material, hazır məhsul, daşınan xidmətlər və s.) üzrə ixtisaslaşan sektorlara aid olduqda isə bum əks effekt yaradır və həmin sahələrin inkişafını ləngidir. Buna misal olaraq, Holland sindromunu göstərə bilərik. Amma təbii resurslarla zəngin olan Avstraliya, Kanada, Yeni Zelandiya, Norveç və İsveç kimi ölkələrdə miqyasda artan faydalılıq emal sahələrinin inkişaf etməsi bu qənaətin də birmənalı olmadığını, resurs gəlirlərinin necə istifadə edilməsinin nəticələrə əhəmiyyətli təsir göstərdiyini əks etdirir (Sachs and Warner, 1999).

Bir sıra tədqiqatlarda dövlət xərclərinin iqtisadi artıma təsiri idarəetmənin (tənzimləmənin) keyfiyyəti nəzərə alınmaqla araşdırılır. Bu göstəriciləri nəzərə alan modeldə dövlət xərcləri dövlətin ölçüsü (iqtisadiyyata müdaxilə baxımından), keyfiyyət isə dövlət idarəçiliyinin səviyyəsi kimi qəbul edilir. 71 ölkənin təmsalında və gəlirlərin bölgüsü nəzərə alınmaqla Kobb-Duqlas istehsal funksiyasının genişləndirilmiş forması əsasında aparılan tədqiqatda müəyyən edilmişdir ki, həm dövlət xərcləri, həm də idarəetmənin keyfiyyəti iqtisadi artım üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədqiqatda dövlət idarəetməsinin keyfiyyəti müvafiq ballarla qiymətləndirilən aşağıdakı göstəricilər əsasında müəyyən edilir (Cooray, 2009; Kaufmann et al. 2006):

- səsvermə hüququ və hesabatlılıq (vətəndaşların dövlət qərarlarının qəbulunda iştirak səviyyəsi);
- siyasi sabitlik və zorakılığın olmaması - hökumətin siyasi zorakılığa və terrora qarşı dayanıqlılığını ölçür;
- hökumətin effektivliyi - hökumətin effektiv siyasəti həyata keçirmək və qarşılıqlı inamı dəstəkləmək qabiliyyətini ölçür;
- tənzimləmə keyfiyyəti – hökumətin özəl sektorun iştirakını təşviq edən sağlam siyasəti formalaşdırmaq və həyata keçirmək bacarığı;
- qanunun aliliyi – mülkiyyət hüquqları və müqavilələrin icrası da daxil olmaqla yaxşı hüquq sisteminin mövcudluğu;
- korrupsiyaya qarşı mübarizə – dövlət hakimiyyətinin şəxsi mənəfətlər üçün istifadəsinin qarşısının alınma dərəcəsini ölçür.

Sadaladığımız göstəricilərlə yanaşı, adambaşına ÜDM, dövlət xərclərinin ÜDM-də payı, orta təhsillə xalis əhatəlilik əmsalı, kreditlərin ÜDM-də payı, dövlət investisiyalarının ÜDM-də payı (the World Development Indicators), dövlətin təhsil, səhiyyə və müdafiə xərclərinin ÜDM-də payları, əhalinin artım tempi kimi göstəricilərdən istifadə edilməklə aparılmış qiymətləndirmələr dövlət idarəetməsinin keyfiyyətinin artırılmasına yönələn səylərin (ictimai investisiyalar) ölkələrin artım göstəricilərinin yaxşılaşdırılması üçün prioritet əhəmiyyət daşıdığını sübut edir (Cooray, 2009).

Qeyd edilənlər onu deməyə əsas verir ki, dövlət xərclərinin yerli istehsalın

stimullaşdırılması üçün tənzimləyici alət olaraq seçilməsi bu xərclərin ümumiqtisadi baxımdan nəticəliliyi, yerli istehsalı dəstəkləməsi, vergi daxilolmaları ilə təmin olunma səviyyəsi və vergilərlə iqtisadi fəallıq arasında əlaqələrin təbiətinin öyrənilməsi əsasında aparıla bilər.

Xətai Əliyev və həmkarları Azərbaycanda fiskal siyasətin qeyri-neft sektorunun inkişafına təsirini qiymətləndirmək üçün 2000-2015-ci illərdə real büdcə xərcləri, büdcənin real qeyri-transfer gəlirləri, gündəlik orta neft hasilatı (min barrel/gün), orta neft qiymətləri dəyişənlərinin qeyri-neft sektorunda real ÜDM-ə təsirini araşdırmışlar. Onlar ekonometrik üsullardan istifadə edərək müəyyən etmişlər ki, uzunmüddətli dövrdə dövlət xərcləri qeyri-neft sektorunda iqtisadi artıma əhəmiyyətli və müsbət təsir göstərir, vergi daxilolmaları isə bu sektorun inkişafını yavaşdır. Qreyncerin səbəbiyyət testi isə qısamüddətli dövrdə qeyri-neft sektorunun ÜDM-i ilə dövlət xərcləri arasında qarşılıqlı əlaqənin mövcudluğunu təsdiqləmişdir. Bu tədqiqatın maraqlı nəticələrindən biri də odur ki, Azərbaycanda neft amili uzunmüddətli dövrdə qeyri-neft sektoruna az da olsa müsbət təsir göstərir (Aliyev, Dehning & Nadirov, 2016).

Dünya Bankının mütəxəssisləri inkişaf etməkdə olan 43 ölkənin 1970-1990-cı illəri əhatə edən məlumatları əsasında tədqiqat apararaq müəyyən etmişlər ki, büdcənin cari xərclərinin payının artırılması iqtisadi artıma statistik baxımdan əhəmiyyətli və müsbət təsir göstərir. Onların təəccüb doğuran digər nəticəsi isə ilk baxışdan daha məhsuldar görünən investisiya xərclərinin adambaşına ÜDM-in artımına mənfi təsir göstərməsi və büdcə xərclərinin strukturunda dəyişikliklər etməklə daha dayanıqlı iqtisadi artıma nail olmağın mümkünlüyü ilə bağlıdır (Devarajan et al. 1996).

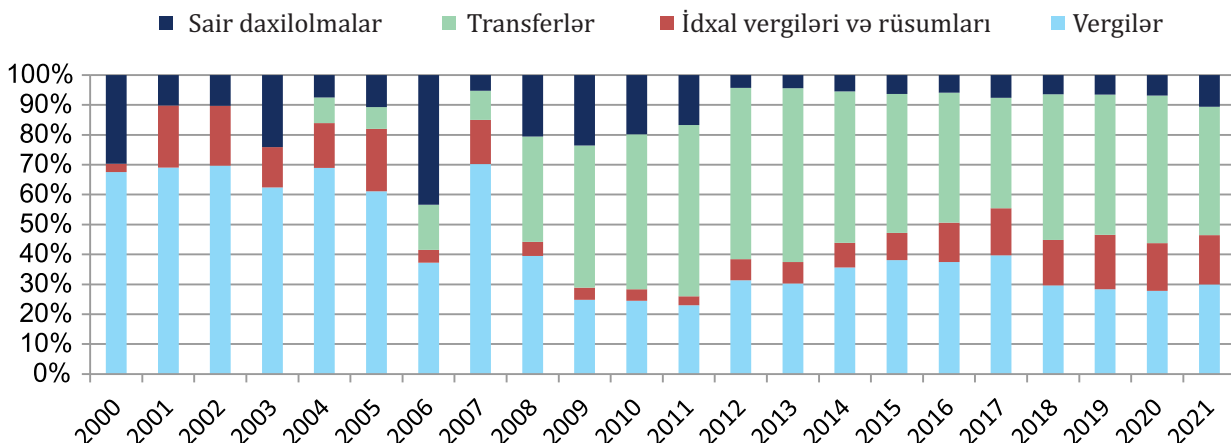
Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, büdcə xərclərində ağırlıq mərkəzini investisiya xərclərindən digər xərc istiqamətlərinə dəyişdirilməsi daha yaxşı iqtisadi nəticələr əldə etməyə imkan verir. Lakin bu mülahizədə də kifayət qədər mübahisəli məqamlar var. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə idarəetmənin keyfiyyətinin lazımi səviyyədə olmaması investisiya xərclərinin milli iqtisadiyyatın inkişafı baxımından əhəmiyyətli olmayan layihələrə yönəldilməsinə gətirə bilər. Ölkədə ixtisaslı mütəxəssislərə tələbat yaradan sahələr olmadığı təqdirdə təhsilə, xüsusilə ali təhsilə yönələn vəsaitlərin başqa ölkələr üçün kadr hazırlığına xərclənməsinə gətirə bilər. Dövlət orqanlarının saxlanması, təhlükəsizlik qüvvələrinin və müdafiə xərclərinin (əmək haqqı, maddi təminat və s.) artımı yerli emal sektorunun zəif olduğu halda idxal məhsullarına tələbatı daha çox dəstəkləyə bilər. Bu halda, sosial müdafiə xərcləri də oxşar təsirə malik olacaq.

TƏHLİL

Ümumiyyətlə, təbii resurslarla zəngin olan ölkələrdə resursların ixracından əldə edilən gəlirlər nisbətən asan gəlir hesab olunurlar. Bu mülahizə dünya bazarlarında həmin resurslara qiymətlərin artımı dövrlərində özünü xüsusilə doğruldur. Dövlət xərcləri isə həmin gəlirlərin milli iqtisadiyyata ötürülməsi üçün ən yaxşı alətlərdən biri hesab olunur (Sturm et al., 2009). Azərbaycanın fiskal siyasətində də bu praktikanı müşahidə etmək olar.

**Qrafik 1. Azərbaycanın 2000-2021-ci illər üzrə
Dövlət büdcəsinin gəlir mənbələri (%-lə)**

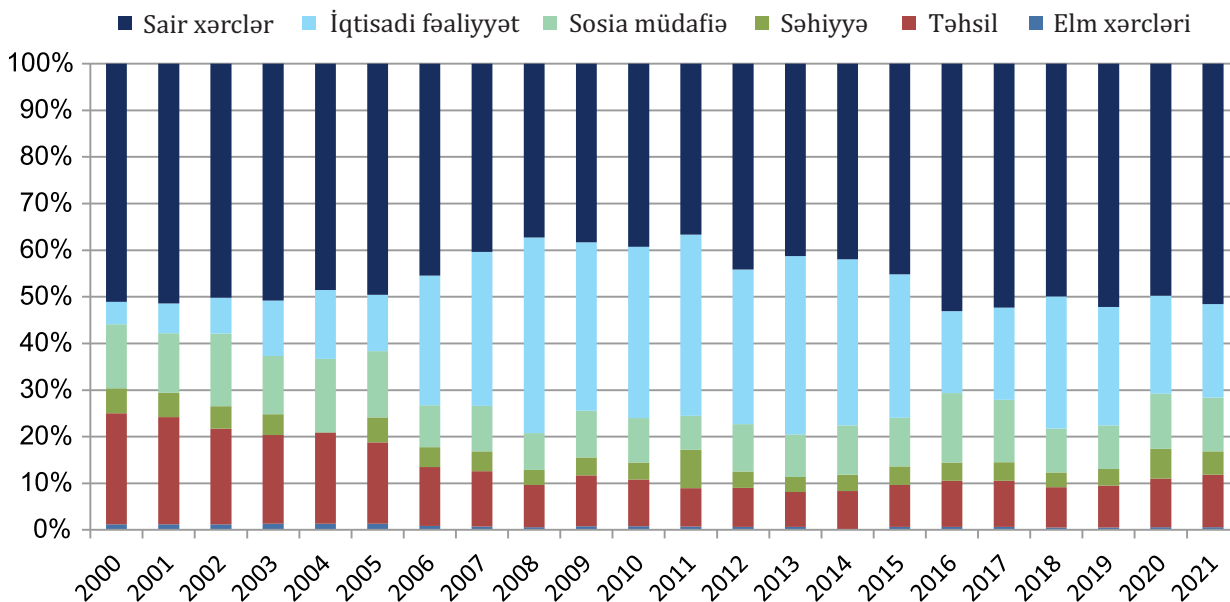
Mənbə: www.stat.gov.az

Dövlət büdcəsinin gəlir mənbələri üzrə strukturunun dinamikası bir sıra mülahizələrin irəli sürülməsi üçün ipucları verir. Neft qiymətlərinin aşağı olduğu 2000-2005-ci illərdə büdcə gəlirlərinin 60%-dən çoxu ölkədə fəaliyyət göstərən sahibkarlar və digər iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin ödədiyi vergilər hesabına formalaşmışdır. Əgər bu göstəriciyə idxalda tutulan vergilərin (ƏDV, aksiz və xarici ölkələrə məxsus nəqliyyat vasitələrinin sahiblərinin ödədiyi yol vergisi) və rüsumların payını da əlavə etsək, onda 2000-2005-ci illərdə - neft bumu başlayana qədər - dövlət büdcəsinin 80%-dən çoxunun ümumi vergi ödənişləri və gömrük rüsumları hesabına təmin edildiyini görə bilərik. Neftin daxili bazar qiymətləri ilə dünya bazarlarında satış qiyməti arasındakı fərq hesabına yaranan gəlirlərin Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunda (ARDNF) toplanması və həmin vəsaitlərin bir qisminin dövlət büdcəsinə transferi praktikasına 2004-cü ildən - neft bumunun start götürdüyü ildən - başlanmışdır. Məhz həmin ildən sonra, büdcə gəlirləri əsasən ARDNF-dən gələn transferlər hesabına kəskin şəkildə artmağa başlamış və büdcə gəlirlərində iqtisadi baxımdan ən əsaslı olan vergi və rüsumların payı sürətlə azalmağa başlamışdır. Büdcənin vergi və rüsum daxilolmalarının həcmi artım meylinə malik olsa da, onların büdcədə payı 2008-ci ildə (neft qiymətlərinin dünya bazarlarında ən yüksək olduğu il) 44,1%-ə enmiş və həmin ildən 2021-ci ilədək 40-50% intervalında qalmışdır. İstisna kimi yalnız 2017-ci ilin 55,5%-lik göstəricisini qeyd edə bilərik. Təsvir etdiyimiz mənzərədə Azərbaycanda resurs gəlirlərinin bir qisminin büdcə vasitəsilə infrastruktur investisiyalarına, əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin yüksəldilməsinə və digər istiqamətlərə yönəldilməsini göstərir.

Eyni zamanda 2016-cı ildən başlayaraq daxili vergilərin büdcədə payının azalması fonunda idxal vergiləri və rüsumların payının artması, eləcə də idxal vergiləri və rüsumların daxili vergilərin təxminən yarısına qədər yüksəlməsi yerli istehsalın, xüsusilə emal sektorunun heç də arzu edilən vəziyyətdə olmaması qənaəti üçün əsaslar verir.

**Qrafik 2. Azərbaycanın 2000-2021-ci illər üzrə
dövlət büdcəsinin əsas xərc istiqamətləri (%-lə)**

Mənbə: www.stat.gov.az

2000-2021-ci illərdə büdcənin xərc istiqamətləri də maraqlı dinamikəni nümayiş etdirir. Bundan əvvəl gətirdiyimiz arqumentlərin təsdiqi olaraq, dövlətin iqtisadi fəaliyyət üzrə xərcləri (dövlət investisiyaları, nəqliyyat, rabitə və s.) gözlənilməli kimi, neft gəlirlərinin artmağa başladığı 2006-cı ildən sonra kəskin şəkildə yüksəlmiş, onun büdcə xərclərində payı 2005-ci ildə 12%-dən 2006-cı ildə 27,8%-ə yüksəlmişdir. Bu artım 2015-ci ildə dünya bazarlarında neftin qiymətinin kəskin azalmasından sonrakı ilədək davam etmiş, sonrakı illərdə isə bu göstərici təxminən iki dəfə aşağı səviyyədə qərarlaşmışdır.

Təhsil xərclərinin 20 il ərzində təxminən 15 dəfə artması (nominal ifadədə) diqqətəlayiq bir haldır. 2015-ci ildən başlayaraq təhsil xərclərinin 1,6 milyard manatdan 2021-ci ildə təxminən 2 dəfə artaraq 3,1 milyard manata çatması həm artım tempi, həm də ilkin məbləğ (iqtisadi impuls) olaraq iqtisadi inkişaf üçün ümidləri xeyli artırır. Əlbəttə, bu xərclərin necə istifadə ediləcəyi və hazırlanmış mütəxəssislərə yerli istehsal müəssisələrində tələbatın formalaşması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanda təhsil və elm sahəsinə yönələn büdcə xərclərinin dinamikası aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl 1. Dövlət büdcəsinin təhsil və elm xərcləri (milyon manatla)

Göstəricilər	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Təhsil xərcləri	181,8	372,5	1180,8	1605,1	1754,4	1742,7	1966,6	2195,7	2774,3	3092,2
Elm xərcləri	9,3	28,8	92,8	113,2	110,2	109,8	117,8	122,3	143,6	151,8

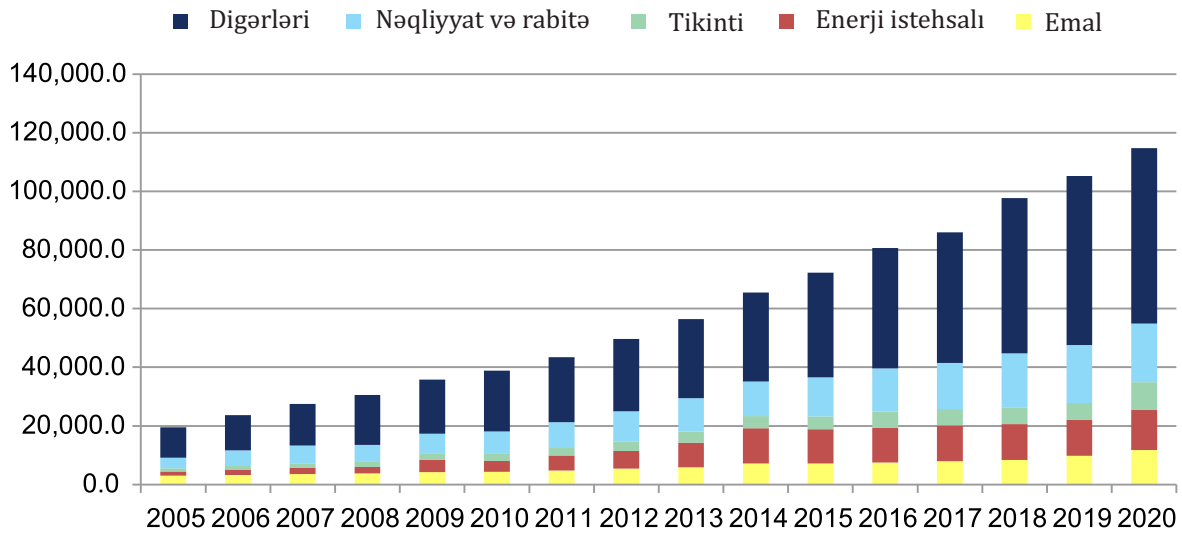
Mənbə: www.stat.gov.az

Dövlətin elm xərclərinin artım dinamikası yüksək olsa da (2021-ci ildə 2000-ci ilə nisbətən 17 dəfə (nominal ifadədə)), onun ilkin məbləği, eləcə də bu məbləğin büdcə xərclərində payı (1%-dən az) inkişaf etməkdə olan bir çox ölkələrlə, o cümlədən uğur qazanmış ölkələrlə müqayisədə azdır. Buna görə də düşünürük ki, Azərbaycanda büdcənin elm xərclərinin iqtisadi artıma təsir göstərməsi barədə tədqiqata başlamaq üçün hələ tezdir.

3 sayılı qrafikdə emal sektorunun da daxil olduğu qeyri-neft sektorunda fiziki kapitalın sahələr üzrə bölgüsünün dinamikası verilmişdir.

Qrafik 3. Qeyri-neft sektorunda fiziki kapitalın sahələr üzrə bölgüsü (milyon manatla)

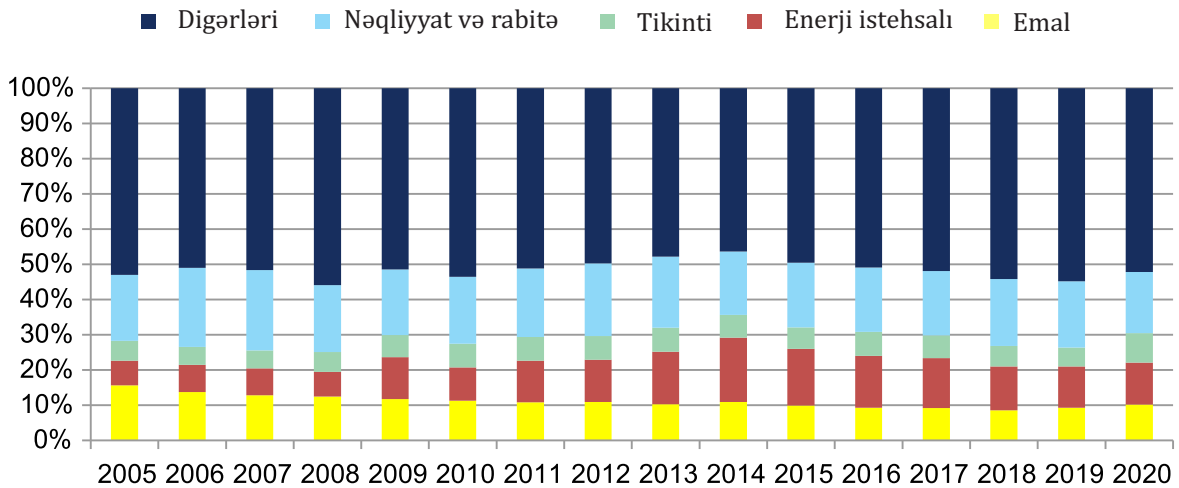

Mənbə: www.stat.gov.az

Qrafikdən göründüyü kimi, qeyri-neft sektorunda fiziki kapitalın ümumi dəyəri 2005-2020-ci illər ərzində 5 dəfə artmışdır. Emal sektorunda da artım müşahidə edilsə də, onun artım templəri nəqliyyat və rabitə, enerji istehsalı (elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı), tikinti və digər sektorların artım templərindən geri qalır.

Bunun nəticəsidir ki, emal sektorunun fiziki kapitalının qeyri-neft sektorunun fiziki kapitalında payı 2005-ci ildəki 17%-dən xeyli azalmış və 2015-ci ildən bu tərəfə 10%-lik səviyyəni aşmamışdır.

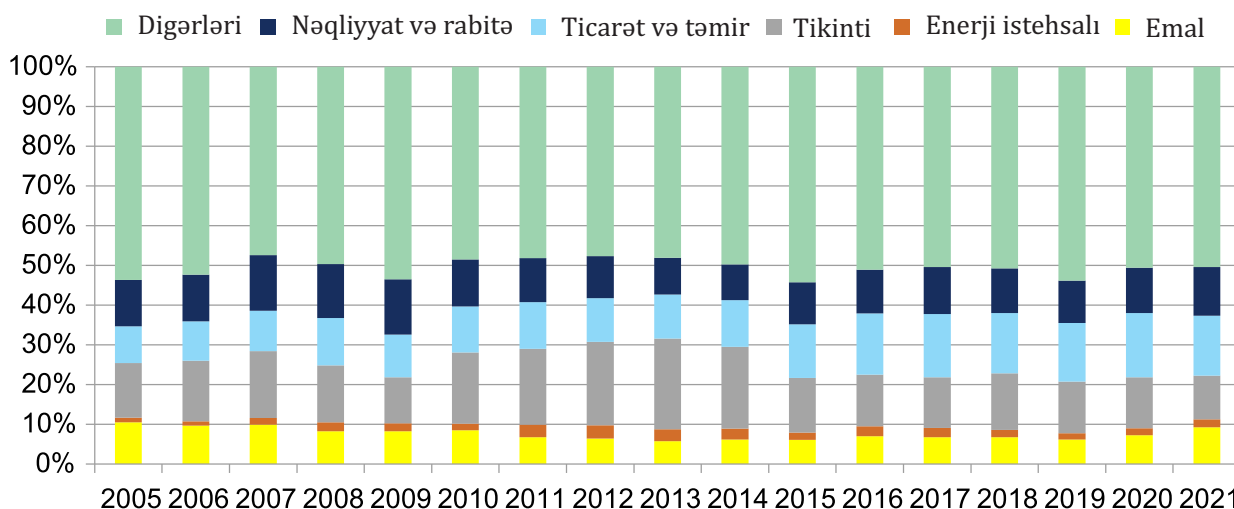
Qrafik 4. Qeyri-neft sektorunda fiziki kapitalın sahələr üzrə bölgüsü (faizlə)

Mənbə: www.stat.gov.az

Qrafik 5. Qeyri-neft ÜDM-in sahələr üzrə bölgüsü (faizlə)

Mənbə: www.stat.gov.az

5 sayılı qrafikdən də göründüyü kimi, emal sektorunun qeyri-neft ÜDM-də payı 2006-cı ildən bu tərəfə 10%-lik səviyyəni aşmamışdır. Ticarət və təmir, tikinti, nəqliyyat və rabitə sektorlarının inkişaf templərinin artması fonunda emal sektorunun belə nəticələri sənaye siyasətinin təkmilləşdirilməsinə zərurət olduğunu deməyə əsas verir.

Azərbaycanda büdcə xərclərinin emal sektorunda iqtisadi artımla əlaqələrinin tədqiqi zamanı büdcə xərclərinin strukturuna diqqət yetirilməsi yaxşı nəticələr verə bilər. Ümumi büdcə xərcləri ölkə daxilində tələbatı dəstəkləməklə emal sektoru üçün bu fürsətdən yararlanma imkanlarını yarada bilər. Lakin bu xərclərin əhəmiyyətli qismi dövlət orqanlarının saxlanması, müdafiə, təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və digər istiqamətlərə yönəlməklə emal sektoruna dolayısı ilə təsir göstərir. Büdcənin iqtisadi fəaliyyət xərcləri (nəqliyyat və rabitə, dövlət investisiyaları və s.) isə hökumətin qərarlarından birbaşa asılı olaraq müəyyən edilir, konkret layihələr əsasında planlaşdırılır və icra edilir. Fikrimizcə, bu qərarların qəbulunda əsas prioritetlər ölkədə iqtisadi mühitin yaxşılaşdırılması, sahibkarlığın dəstəklənməsi, qeyri-neft sektoru, o cümlədən emal sektoru üçün inkişaf imkanlarının artırılması ilə bağlı olmalıdır. Hazırda dövlətin investisiya xərcləri əsasən infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına yönəlidir. Belə yanaşma yerli emal sektorunun xərclərinə birbaşa təsir göstərə bildiyi üçün cəlbedici görünür. Buna görə də tədqiqatımızda dövlətin investisiya xərclərinin təsiredici dəyişən kimi istifadə edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

Eyni zamanda ölkədə təhsilin inkişafı, ən müxtəlif peşələr üzrə yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması emal sektorunun insan potensialını gücləndirə bilər. Emal sektorunun həm elm, həm də əməkətutumlu sahələrinin inkişafı bu amildən birbaşa asılıdır.

Qeyd edilənlərə əsasən deyə bilərik ki, emal sektorunda adambaşına ÜDM və fiziki kapital, dövlətin təhsil və investisiya xərcləri göstəricilərinin dinamikasının müqayisəli təhlilinin müəyyən mülahizələrin irəli sürülməsi üçün faydalı ola bilər.

Beləliklə, modeldə aşağıdakı göstəricilərdən (inflyasiya nəzərə alınmaqla) istifadə edəcəyik.

P – asılı dəyişən, emal sektorunda bir işçiyə real ÜDM

K – emal sektorunda kapitalın miqdarı

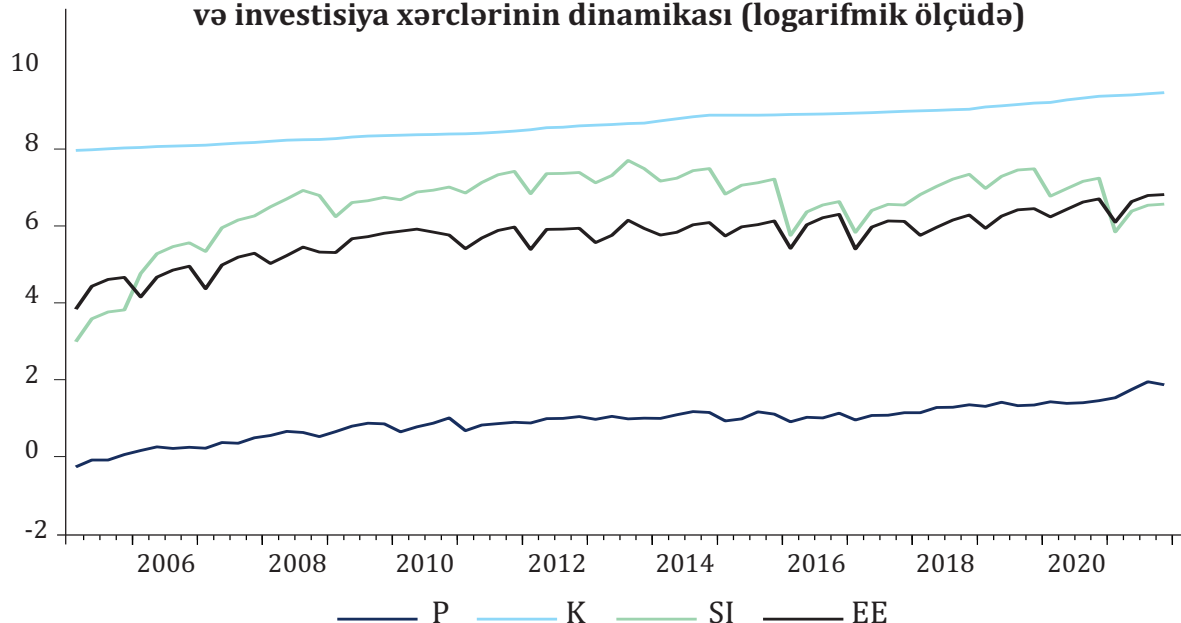
EE – büdcənin təhsil xərcləri

Sİ – büdcənin investisiya xərcləri

Göstəricilər logarifmə çevrilməklə modelə daxil edilmişlər.

Qrafik 6. Emal sektorunda adambaşına ÜDM, dövlət təhsil və investisiya xərclərinin dinamikası (logarifmik ölçüdə)

Mənbə: www.stat.gov.az məlumatları əsasında müəllifin hesablamaları

Qrafikdən görüldüyü kimi, hər dörd dəyişən ümumən artım meylinə malikdir.

Göstəricilər üzrə zaman sıralarının stasionarlığını yoxlamaq üçün ADF testindən istifadə edilmişdir. Testin nəticələrinə görə, dəyişənlərin hamısı 5%-lik statistik əhəmiyyətlik səviyyəsində ilkin səviyyədə qeyri-stasionar, birinci törəmədə isə stasionar xarakter daşıyır.

Ən kiçik kvadratlar metodunu tətbiq etməklə aldığımız reqressiya tənliyinin əsas göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə verilmişdir. Modelin qalıqları üzrə avtokorelyasiyanın aradan qaldırılması üçün modelə asılı dəyişənin (P) bir lag sonrakı qiymətini (P(-1)) də əlavə etmişik.

Cədvəl 2. Reqressiya modelinin əsas göstəriciləri

Dependent Variable: P				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 2005Q2 2021Q4				
Included observations: 67 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-2.778877	0.73729	-3.769066	0.0004
K	0.249784	0.09174	2.722834	0.0084
EE	0.175305	0.05141	3.409778	0.0011
SI	0.013375	0.02351	0.568975	0.5714
LAGP	0.498564	0.09717	5.130872	0
R-squared	0.961908	Mean dependent var		0.930778
Adjusted R-squared	0.95945	S.D. dependent var		0.435167
F-statistic	391.4071	Durbin-Watson stat		1.968502
Prob(F-statistic)	0			

Modeldə istifadə edilən təhsil xərclərinin ($p\text{-value}=0.0011$) 1%-lik səviyyədə statistik əhəmiyyətli olduğu, dövlət investisiyalarının isə ($p\text{-value}=0.5714$) statistik baxımdan əhəmiyyətli olmadığı aşkar edilmişdir. Modelə daxil edilən 4 dəyişəndən üçünün 1%-lik səviyyədə statistik əhəmiyyətli olması faktı modelin ümumən qəbul edilməsi üçün vacib şərtlərdən biridir.

Determinasiya əmsalının ($R^2=0.962$) kifayət qədər böyük olması modelin əhatəliliyinin qənaətbəxş olmasını, F-statistic göstəricisinin 1%-lik səviyyədə statistik əhəmiyyətli olması ($\text{Prob}(F\text{-statistic})=0.0000$) isə müstəqil dəyişənlərin emal sektorunda adambaşına ÜDM-ə birlikdə təsir göstərdiyini təsdiqləməyə əsas verir.

Breusch-Godfrey LM testinin nəticələrinə görə, 1, 5 və 10%-lik statistik əhəmiyyətlilik səviyyələrində avtokorelyasiyanın yoxluğu aşkarlanmışdır. Jarque-Bera testinin nəticələri ($p\text{-value}=0.508$) qalıqların normal paylandığını göstərmişdir.

Beləliklə, modelin göstəriciləri əsasında aşağıdakı reqressiya tənliyini qura bilərik:

$$\ln P = -2.778877 + 0.249784 \ln K + 0.013375 \ln SI + 0.175305 \ln EE + 0.498564 \ln P(-1)$$

Reqressiya tənliyindəki əmsallarn qiyməti aşağıdakı mülahizələri irəli sürməyə imkan verir:

- kapitalın 1% artması emal sektorunda adambaşına ÜDM-in 0.25% artmasına gətirir;
- dövlət investisiyalarının 1% artımı emal sektorunda adambaşına ÜDM-in 0.013% artmasına gətirir;
- təhsil xərclərinin 1% artması emal sektorunda adambaşına ÜDM-nin 0.18% artmasına gətirir.

Təhsil xərclərinin adambaşına ÜDM-ə təsirini işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin artması və əmək məhsuldarlığının yüksəlməsi ilə izah edilə bilər. Dövlət investisiyalarının adambaşına ÜDM-ə çox zəif təsiri isə bu investisiyaların emal sektoru ilə əlaqəsinin azlığı və yaxud sahibkarların bu investisiyalar vasitəsilə yaranan şəraitdən istifadə imkanları və motivasiyalarının yetərli olmaması ilə izah etmək olar.

Qeyd edilənlər modelin keyfiyyətini qənaətbəxş qiymətləndirməyə imkan verir və tərtib edilən modeli dövlətin təhsil və investisiya xərclərinin emal sektoruna təsiri barədə ümumi mənzərəni əks etdirməsi üçün yetərli hesab etmək olar.

Dövlətin investisiya xərclərinin emal sektorunun artımına çox zəif təsiri Devarajan və həmmüəlliflərinin (1996) əldə etdiyi nəticələrlə qismən üst-üstə düşür. Bu prosesin 15 il qədər böyük bir dövrü əhatə etməsi isə tənziqləmənin "dövlət investisiyası" alətinin səmərəliliyi barədə daha detallı araşdırmaların aparılmasına zərurət yaradır. Azərbaycanın ümumi iqtisadi göstəriciləri və büdcə xərclərinin müqayisəsi isə qismən də olsa Vagner qanununun doğrulduğunu göstərir, yəni ümumi iqtisadi artım büdcə xərclərinin də artmasına gətirir.

Azərbaycanda artan neft gəlirləri fonunda ticarət olunmayan mallarda ixtisaslaşan ticarət, təmir, tikinti, nəqliyyat və rabitə kimi sektorların nisbətən yüksək inkişaf templəri ilə artması, ticarət olunan malların istehsalçısı olan emal sektorunun isə nisbi inkişafdan geri qalması faktı isə Sachs və Warnerin (1999) əldə etdiyi nəticələrin doğruluğunu göstərir.

NƏTİCƏ

Tədqiqatda dövlətin investisiya və təhsil xərcləri ilə emal sektorunda iqtisadi artım arasında əlaqələrin arzu edilən səviyyədə olmaması aşkar edilmişdir. Əldə etdiyimiz nəticələr neft bumunu yaşayan Azərbaycanda ticarət olunan malların əsas istehsalçısı olan emal sektoru üçün büdcə xərcləri vasitəsilə "böyük təkan" effektindən danışmağa əsas vermir. Bu nəticələrin səbəbi qismində aşağıdakı mülahizələri göstərmək olar:

- dövlətin fiskal siyasətinin emal sektorunun inkişafına təsiri arzu edilən səviyyədə deyil;
- büdcə xərclərinin emal sektoru ilə bağlı hissəsi bu sektorda iqtisadi inkişafa təkan vermə baxımından yetərli deyil;
- emal sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarların büdcə xərcləri vasitəsilə yaradılan imkanlardan istifadə etmək motivasiyaları və yaxud imkanları yetərli deyil. Sahibkarlar daxili tələbatla yaxşı dəstəklənən ticarət, xidmət, təmir, tikinti, rabitə, nəqliyyat və digər sektorlarda

fəaliyyət üçün daha çox motivasiyalı ola bilərlər;

- dövlətin investisiya və təhsil xərcləri ilə digər dəstəkləyici alətlər (pul-kredit, gömrük, vergi, texniki və s.) arasında koordinasiya arzu edilən səviyyədə olmaya bilər;
- tənzimləmə qərarlarını qəbul edən dövlət orqanları ilə emal sektorunun sahibkarları arasında informasiya asimetriyası ola bilər və s.

Qeyd edilən mülahizələrin yoxlanılması üçün daha dərin tədqiqatların aparılmasına ehtiyac var.

İnkişaf etməkdə olan ölkədə dövlət xərcləri ilə emal sektorunda iqtisadi artım arasında uzunmüddətli müsbət əlaqələrin mövcudluğunu və bu əlaqələrin gücünü tənzimləmənin keyfiyyət səviyyəsi kimi də qəbul etmək olar.

Apardığımız ədəbiyyat icmalı əsasında deyə bilərik ki, idarəetmənin keyfiyyəti dövlət xərclərinin ümumi iqtisadi səmərəliliyinin zəruri şərti, sahibkarların bazarın və dövlətin stimullarına müsbət reaksiya vermək imkanları, motivasiyaları və qabiliyyəti isə kafi şərti kimi qəbul edilə bilər. Əlbəttə, qloballaşan iqtisadiyyatda uğur təkəcə ölkədaxili şərtlərlə müəyyən edilə bilməz. Regionda və bütün dünyada baş verən iqtisadi proseslərin dərinədən izlənməsi, emal sektorunda müqayisəli üstünlüklərinin müəyyən edilməsi ilə dünya iqtisadiyyatında özünəməxsus yerin tutulması Azərbaycan iqtisadiyyatı qarşısında duran prioritet məsələlərdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov, J. A., & Aliyev, K. (2018). Testing Wagner's Law and Keynesian Hypothesis in Selected Post-Soviet Countries. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 66(5), 1227-1237.
2. Acemoglu D., Johnson, S. & Robinson, J. (2000). 'The Colonial Origins of Comparative Development', *American Economic Review*, 91(5): 1369-1401.
3. Acemoglu D., Robinson J. A. (2019). *The narrow corridor: States, societies, and the fate of liberty*. New York: Penguin Press.
4. Afonso, A. and Furceri, D. 2010. Government size, composition, volatility and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 26(4): 517-532.
<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp849.pdf>
5. Aliyev, K., Dehning, B., & Nadirov, O. (2016). Modelling the Impact of Fiscal Policy on Non-Oil GDP in a Resource Rich Country: Evidence from Azerbaijan. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 64(6), 1869-1878.
6. Aliyev, Khatai, and Ilkin Gasimov. 2018. "Fiscal policy implementation in Azerbaijan before, during and after the oil boom." *Contemporary Economics*, vol. 12, no. 1, Mar. 2018, pp. 81+.
7. Barro, R.J. (1997). *Determinants of Economic Growth: A cross-country empirical study*, Development Discussion Paper No. 579, Harvard Institute for International Development.
8. Chiung-Ju Huang, (2006). GOVERNMENT EXPENDITURES IN CHINA AND TAIWAN: DO THEY FOLLOW WAGNER'S LAW? *JOURNAL OF ECONOMIC DEVELOPMENT*, 139 Volume 31, Number 2, p.139-148.
9. Cooray, A. (2009). Government Expenditure, Governance and Economic Growth. *Comparative Economic Studies*, 51(3): 401-418.
https://www.researchgate.net/publication/46526539_Government_Expenditure_Governance_and_Economic_Growth
10. Deverajan, S., Swaroop, V., and Zou, H. (1996). The composition of public expenditure and economic growth. *Journal of Monetary Economics*, 1996(37): 313-344.
<http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/pfma07/ShantaVinayHengfu.pdf>

11. Folster, S. and Henrekson, M. (2001). Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries. *European Economic Review*, 45: 1501–1520.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0014292100000830>
12. Grossman, S.J. & Hart, O.D. (1986). 'The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration', *Journal of Political Economy*, 94 (4): 691-719.
13. Hall, R.E. & Jones, C. (1999). 'Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?' *Quarterly Journal of Economics*, 114 (1): 83-116.
14. Hayek, F.A. (1945). 'The Use of Knowledge in Society', *American Economic Review*, 35: 519-30.
15. Henrekson, M. (1993). Wagner's Law: a Spurious Relationship, *Public finance*, 48(2): 406–415.
16. Kauffman, D. & Kraay, A. (2002). 'Growth Without Governance', mimeo, Washington DC: World Bank.
17. Kaufmann, D, Kraay, A and Mastruzzi, M. (2006): Governance matters V: Governance indicators for 1996–2005. World Bank policy research working paper no. 4012, World Bank, Washington DC, USA.
18. Krugman P., (1995). *Development, Geography and Economic Theory*. Cambridge: MIT Press.
19. Laffont, J.-J. & Tirole, J. (1993). *A Theory of Incentives in Procurement and Regulation*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
20. Laffont, J.-J. & Tirole, J. (2000). *Competition in Telecommunications*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
21. Laffont J-J (2005). *Regulation and Development*, Cambridge: Cambridge University Press.
22. Levy, B. & Spiller, P.T. (1994). 'The Institutional Foundations of Regulatory Commitment: A Comparative Analysis of Telecommunications Regulation', *Journal of Law, Economics and Organization*, 10 (2): 201-46.
23. Montmartin B., Herrera M. (2015). Internal and external effects of R&D subsidies and fiscal incentives: Empirical evidence using spatial dynamic panel models. *Research Policy*, Vol. 44, No. 5, pp. 1065—1079.
<https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.11.013>
24. Newbery, D. (1999). *Privatization, Restructuring and Regulation of Network Industries*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
25. North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
26. Olson, M., Sarna, N. & Swamy, A.V. (1998). 'Governance and Growth: A simple hypothesis explaining cross-country differences in productivity', mimeo, Centre for Institutional Reform and Informal Sector (IRIS), University of Maryland.
27. Reagan, M.D. (1987). *Regulation: The Politics of Policy*, Boston: Little Brown.
28. Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). 'Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development' *Journal of Economic Growth*, 9(2): 131-165.
29. Rodrik D. (2004). *Industrial policy for the twenty-first century*. KSG Working Paper, No. RWP04-047.

30. Sachs, J.D. & Warner, A.M. (1995). 'Economic reform and the process of global integration' Brookings Paper in Economic Activities, 1:1-95.
31. Sachs, J. D. and Warner, A. M. 1999. The big push, natural resource booms and growth. Journal of development economics, 59(1): 43–76.
32. Shapiro, C. & Willig, R.D. (1990). 'Economic Rationales for the Scope of Privatization', in E.N. Suleiman and J. Waterbury, The Political Economy of Public Sector Reform and Privatization, Boulder CO: Westview Press; also reprinted in ed.
33. Stiglitz, J. (1998). 'Private Uses of Public Interests: Incentives and Institutions', Journal of Economic Perspectives, 12(2): 3-22.
34. Sturm, M., Gurtner, F. and Alegre, J. G. 2009. Fiscal Policy Challenges in Oil-exporting Countries a Review of Key Issues. European Central Bank. Occasional Paper, 104.
35. Todaro P.Michael, Smith, C.Stephen (2020). Econmic development, Thirteen Edition, Pearson.
36. Yarrow, G. (1999). 'A Theory of Privatization, or Why Bureaucrats are Still in Business', World Development, 27(1): 157-68.
37. Поланьи, Карл, Великая трансформация. Политические и экономические истоки нашего времени. Пер.с англ.А.А.Василева, С.Е.Федорова и А.П.Шурбелева под.общ.ред. С.Е.Федорова. СПб.: Алтейя, 2002 – 320 с. (Рах Britanica).
38. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları - www.stat.gov.az
39. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının məlumatları - www.cbar.gov.az

THE IMPACT OF BUDGET EXPENDITURE ON THE DEVELOPMENT OF THE MANUFACTURING INDUSTRY IN AZERBAIJAN

Rukhsara SEYFULLALI

SUMMARY

In the economic literature, there are different opinions about the ability of the state to create a "big push" for economic development. This issue is particularly relevant for those developing countries that are rich in natural resources and whose economic institutions are in the process of formation. The purpose of this article is to explore the links between public spending (investment and education) and growth in the manufacturing sector in Azerbaijan. The study, covering 2005-2021, analyzed the dynamics of indicators. The least squares method is used to assess the dependence of growth in the manufacturing sector on budget spending for investment and education. The results revealed that the impact of budget spending on investment and education on economic growth in the manufacturing sector is very weak. At the same time, the growth of investment and educational spending by the state supports relatively well the growth of those sectors of the economy that specialize in the production of non-tradable goods (trade and repair, construction, transport, communications, etc.). Identifying the reasons for this situation requires research into the quality of regulation, the level of information asymmetry between regulators and the private sector, problems of resource availability, and lack of entrepreneurial motivation in the manufacturing sector.

Key words: *budget expenditure, manufacturing sector, economic growth.*

ВЛИЯНИЕ БЮДЖЕТНЫХ РАСХОДОВ НА РАЗВИТИЯ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Рухсара СЕЙФУЛЛАЛИ

В экономической литературе существуют различные мнения о возможностях государства для создания «большого толчка» для экономического развития. Этот вопрос носить особо актуальный характер для тех развивающихся стран, которые богаты природными ресурсами и их экономические институты находятся в стадии формирования. Целью данной статьи является исследование связей между бюджетными расходами (инвестиции и образования) и ростом в обрабатывающем секторе Азербайджана. В исследовании, охватывающей 2005-2021 годы, проведен анализ динамики показателей, оценена зависимость роста в обрабатывающем секторе от расходов бюджета на инвестиции и образования с применением метода наименьших квадратов. Результаты выявили, что влияние расходы бюджета на инвестиции и образования на экономический рост в обрабатывающем секторе является очень слабым. В то же время, рост инвестиционных и образовательных расходов государства сравнительно хорошо поддерживает роста тех секторов экономики, которые специализируются в производстве неторгуемых товаров (торговля и ремонт, строительство, транспорт, связь и др.). Для выявления причин такого положения требуется исследования качества регулирования, уровня информационной асимметрии между регулирующими органами и частным сектором, проблем доступности ресурсов и недостаточности предпринимательской мотивации в обрабатывающем секторе.

***Ключевые слова:** бюджетные расходы, обрабатывающий сектор, экономический рост.*

Мəqalə redaksiyaya daxil olub: 01.03.2023

Təkrar işlənməyə göndərilib: 29.03.2023

Çapa qəbul olunub: 17.04.2023